

Mantıkçı Pozitivist Anlayışta Metafiziğin Elenmesine Bir Köken Olarak Yeni Mantıkta Anlam Sorunu

The Problem of Meaning in The New Logic as A Basis for Elimination Metaphysics in The Logical Positivist Understanding

Neslihan Doğan¹

¹(Doktora Öğrencisi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bursa, Türkiye

ORCID: N.D. 0000-0002-3734-5112

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Neslihan Doğan
Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bursa, Türkiye
E-posta/E-mail:
neslihandogan58@gmail.com.tr

Başvuru/Submitted: 20.09.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
13.11.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
21.11.2022
Kabul/Accepted: 22.11.2022

Atıf/Citation: Doğan, Neslihan. "Mantıkçı Pozitivist Anlayışta Metafiziğin Elenmesine Bir Köken Olarak Yeni Mantıkta Anlam Sorunu" *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 57 (2022): 63-84. <https://doi.org/10.26650/arc.1177572>

öz

Dil, dünya ile düşünce ilişkisini dil aracılığıyla kurma ve dil bağlamında bilgiye açıklık kazandırma amacını güden mantıkçı pozitivism, 20. yüzyılın önemli düşünsel eğilimlerinden biridir. Bu anlayışa göre başta felsefe olmak üzere disiplinlerdeki çeşitli konu ve problemler, yeni mantığın metotları eşliğinde geliştirilen dilsel çözümleme bağlamında tahlil edilmelidir. Bu çerçevede, bilgi değeri taşıyan anlamlı tümceler ile bilgi değeri taşımayan anlamsız tümceler arasında çizilebilecek sınırın işareti olan "anlam kriteri", mantıkçı pozitivist düşünürlerin temel meselesi haline gelmiştir. Buna dayanarak bilgi değeri taşıyamaları ve anlamsız olmaları nedeniyle metafiziğin tümcelerini, felsefeden elimine etme girişimleri ortaya çıkmıştır.

Çalışma içerisinde dikkate alınacak olan hususlar, bahsi geçen bu girişimin ilk oluşturucularından olan ve anlamlı, yeni mantık çerçevesinde öncelikli bir şekilde inceleyen Frege, Russell ve Wittgenstein'in yaklaşımlarını incelemektir. Öyle ki bu düşünürlerin izinden giden mantıkçı pozitivistler, anlam sorunu etrafında metafiziğin felsefeden elenmesi çabasını taşımış ve ilerletmişlerdir. Dolayısıyla "anlam"ın yeni mantığın metotları bağlamında nasıl temellendirildiği konusu, bu girişimin kökenlerinin açıklığa kavuşturulması noktasında oldukça mühim bir yere sahiptir. Çalışmanın sınırları içerisinde mantıkçı pozitivist düşünürlerden, dilin mantıksal sentaksına bağlı bir şekilde "doğrulama ile anlam" arasındaki ilişkiyi vurgulayan Carnap'ın ve "anlam kriteri ile doğrulama ilkesi" arasında kurulan bağ ile ön plana çıkan Ayer'in düşüncelerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni mantık, anlam, mantıkçı pozitivism, metafiziğin elenmesi, doğrulama

ABSTRACT

Logical positivism, which aims to establish the relationship between world, thought and language and to interpret knowledge in the context of language, is one of the remarkable intellectual paradigms of the 20th century. According to this understanding, several subjects and problems in various disciplines, especially in philosophy, should be analyzed in the context of the linguistic analysis that was developed based on the methods of the new logic. In this sense, the "criterion of meaning", which distinguishes between meaningful sentences with informational value and meaningless sentences without information value, has become the main

point of logical positivist thinkers. Accordingly, attempts have been made to eliminate the sentences of metaphysics from philosophy since they are believed to lack informational value and being meaningless.

The main consideration in this study is to deal with the approaches of Frege, Russell, and Wittgenstein, the leading figures of this initiative, who primarily examined "meaning" within the framework of the new logic. Following the footsteps of these thinkers, the logical positivists strived to eliminate metaphysics from philosophy based on the problem of meaning. Therefore, the issue of how the criterion of "meaning" is grounded in the context of the methods of the new logic has a very important place in clarifying the origins of this attempt. This study also addresses the ideas of Carnap, one of the logical positivist thinkers, who emphasized the relationship between "verification and meaning" depending on the logical syntax of language, and the ideas of Ayer, who came to the forefront with the relationship established between the "criterion of meaning and the principle of verification".

Keywords: New logic, meaning, logical positivism, elimination of metaphysics, verification

EXTENDED ABSTRACT

The science of logic seeks ways to think correctly and consistently, and essentially covers the basic rules and conditions of reasoning. Since antiquity, when the formations of this purpose were clearly seen along with its various orientations, logic has deviated into two critical paths in the narrow sense of the word. From a general framework, one of these ways was the *traditional logic* that developed in accordance with the logic of Aristotle while the other one was the *new logic* (modern, symbolic, logistics logic) that was born as a result of the development of logic based on the symbols and signs of mathematics, such as in algebra and arithmetic. New logic used a formal calculus that was created using some of the symbols and signs of mathematics as opposed to strings of words involving concepts. This symbolic language has a formal form of expression that does not include any content. However, the language of traditional logic is contextual, that is, it depends on the meanings of terms and syntactic elements of the language. Therefore, the new logic expresses its propositions and inferences through a symbolic language in a way that eliminates all these.¹ This development, indicating the change in the style of expression ranging from concepts to propositions and inferences, provides the opportunity to go beyond the relationship of traditional logic with concepts and its commitment to the grammatical fiction of language.

Logical positivist thinkers, who analyzed world, thought and language relationship in the context of a *linguistic analysis*, approached the issues and problems of various disciplines, especially philosophy, in different ways by taking advantage of the opportunities provided by the new logic. Although their ways of approaching the philosophical issues of the 20th century reached a different dimension, perhaps the common main point where they met was the effort to eliminate metaphysics from philosophy. This effort, which took form under the problem of the criterion of meaning, however, showed itself as a key issue simultaneously with the development of the new logic just before the official emergence of logical positivist thought.

1 Kadir Çüçen, *Mantık* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2018), 111-112.

In line with the information provided, this article seeks to answer the question of “how the rise of the new logic, which developed differently from traditional logic, affected the approaches of logical positivist thinkers within the framework of the subject of ‘meaning?’” The approaches of Frege, Russell, and Wittgenstein who can be considered as the prominent figures of logical positivist thought have a critical place to answer this question. In this regard, Frege paid attention to the issue of meaning in the distinction between declarative sentences and nouns, and drew a fundamental line between *Sinn* [sense] and *Bedeutung* [reference]. Accordingly, a noun can be meaningful even if it does not have a reference object that it can refer to just as in the word “Odysseus” in the following example: “Odysseus was disembarked while sleeping deeply.”² On the other hand, attention should additionally be paid to the reference in the sentence in the case of declarative sentences since the truth value of the sentence depends on its reference.³ Thus, in order for the statement “Odysseus was disembarked while he was in deep sleep” to receive one of the truth values, the reference of the word “Odysseus” must be taken into account. In this context Frege claimed that there may be sentences that can be assumed to be meaningful even though they lack truth values.

On the other hand, Russell made an important objection to Frege regarding this point, as Russell considered the reference to be equal to the meaning. Therefore, he emphasized that every meaningful sentence must take the value of true or false. One can see Russell’s attitude on this issue especially in his *theory of descriptions*, where he discusses the possibility of sentences that are able to take truth values without any logical contradiction while at the same time being meaningful despite having no reference. According to Russell, the gains provided by the new logic have a very important role in revealing the essential character of philosophical problems. Just as Whitehead and Russell intended to demonstrate in *Principia Mathematica*, the symbolic calculus of the new logic offered a new way of approaching the subjects and problems of philosophy.

Wittgenstein tried to establish the foundations of “meaning” within the boundaries of language by taking Russell’s approach further. On one hand, Wittgenstein addressed the issue of “meaning” within the context of his *picture theory* of language at first; on the other hand, he also analyzed it in the context of truth-function. Since, for him, meaning in language is the expression of a state of affairs through pictures, sentences that belong to metaphysics are meaningless/non-meaningful because these sentences are neither pictures of a state of affairs nor can they be expressed in accordance with logical syntax. The “meaning” issue, which is grounded on the principles of the new logic, has gained a new dimension and a different perspective in the approaches of these thinkers. Under this perspective, the issue of “meaning” became a basic criterion in the attempt to eliminate metaphysical sentences from philosophy, as they are considered meaningless. Therefore, one can say that the approaches of Frege, Russell, and Wittgenstein provided both an origin and a basis for these attempts of the logical positivist thinkers.

2 Gottlob Frege, “Anlam ve Yönetim Üzerine,” içinde *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap*, ed. Vehbi Hacıkadıroğlu, çev. H. Şule Elkatip (İstanbul: Panorama Yayınları, 1989), 11.

3 Frege, “Anlam ve Yönetim Üzerine,” 11.

Carnap is another logical positivist thinker that will be mentioned within the scope of this study. Similar to Wittgenstein, he approached the issue of the verification of sentences within the framework of the certain verification principles based on the logical syntax of language. Accordingly, Carnap can be said to have drawn a line between meaningful philosophical problems and meaningless pseudo-philosophical problems within the framework of the parallelism between meaning and verification. To Carnap, as a result of linguistic analysis, it can be seen that the pseudo-object-propositions of metaphysics do not refer to objects, but have a structure contrary to logical syntax. However, Ayer analyzed the issue of “meaning” within the context of “verification”, and emphasized that sentences must be verified by a fact (whether an actual one or a possible one) in order for them to be meaningful.⁴ As for the sentences of metaphysics, these were deemed meaningless because they could neither be verified nor had any possibility of being verified. Consequently, on the way to understanding the attempts to eliminate sentences of metaphysics from philosophy on the grounds that they are not meaningful, that is, they do not have informational value, the first point to consider is perhaps the way “criterion of meaning” is dealt in the new logic.

---

4 Alfred J. Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 1998), 14.

Giriş: Yeni Mantığın Anlamı Temelinde Mantıkçı Pozitivizm

Sistematik bir biçimde temellerini Aristoteles'in (M.Ö. 384-322) attığı geleneksel (klasik) mantık, 17. yüzyıl ile birlikte genel bir çerçeveden Leibniz'in (1646-1716) kapıyı aralaması, Boole (1815-1864) ve Frege'nin (1848-1925) yolu göstermesi, Russell (1872-1970) ile Whitehead'ın (1861-1947) ise *Principia Mathematica*'yı geliştirmesi eşliğinde yeni bir boyut kazanmıştır. Matematikçi mantığa indirgeme düşüncesi temelinde geliştirilen bu *yeni mantık* -modern, sembolik veya çağdaş mantık-, önemli kazanımlara ve yönelimlere yol açmıştır. Öyle ki bu kazanımlardan biri, düşüncenin serimlenmesi sürecinde kavramları kullanma zorunluluğunun ortadan kalkmasıdır. Nitekim geleneksel mantığın tümceleri ele alma biçimi, beraberinde kurulduğu dilin içeriğine bağlı, dilin gramatik özellikleriyle ise doğrudan ilişkilidir. Burada önermelerin mantıksal formu hep özne, yüklem ve kopuladan oluşmaktadır. Bununla birlikte yeni mantık, kavramları/terimleri kullanma gerekliliği sonucunda ortaya çıkan sözel karmaşıklıkları ve anlam bulanıklıklarını engelleme noktasında önemli bir adım haline gelmiştir. Buna eş bir şekilde dilin gramatikal formu ile mantıksal formu arasındaki ayrım gözetilebilmiştir çünkü en basitten en karmaşığa kadar dildeki tümceler veya mantıksal önermeler, birtakım sembol ve işaretler bağlamında kurgulanmıştır.⁵

Yeni mantığın yolları ile sağlanan ve mantıkçı pozitivizm açısından önem teşkil eden bir başka kazanım, geleneksel mantık ile yeni mantık arasında tümcelerin biçimsel yapılarının, farklı farklı açılardan değerlendirilmesidir. Bilinmektedir ki geleneksel mantığın önermeleri niceliklerin (bütün, her, bazı ve hiçbir) atfedilebileceği özne, niteliklerin (değil, olmayan) atfedilebileceği yüklem ve kopuladan oluşmaktadır. Buna karşın yeni mantık, daha çeşitli ve kompleks yapıdaki önermeleri tahlil etme olanağı sağlamıştır. Onları oluşturan bileşenler (atomsal önermeler) ve bağıntı türleri (ve, veya, ise, ancak ve ancak) temelinde çeşitli denetleme yolları geliştirilmiş; böylece gündelik dilin çok anlamlılığında, sembolik dilin objektifliğine ve tek anlamlılığına geçilmiştir.⁶ O halde yeni mantık aracılığıyla tümceler, belirli bir dizgede formelleştirilmiş; yeniden ve farklı açıdan çözümlenebilmiştir. Felsefe, çeşitli bilimler ve disiplinlerdeki kesinlik arayışı da bu formel dil çatısında işlenebilmiş, yine mantık eşliğinde dilsel olanaklarını arayabilmiştir.

Bu çerçevede yeni mantığın yollarıyla geliştirilen kimi çalışmaların, mantıkçı pozitivist anlayışın savlarına ışık tuttuğu ve bu savları doğrudan etkilediği ifade edilebilir. *Viyana Çevresi* * düşüncesi, *mantıksal ampirizm* ya da *neopozitivizm* şeklinde farklı isimlerle de anılan bu anlayışın göze çarpan önemli bir özelliği dil, dünya ile düşünce ilişkisini, dil zemininde çözümlemesi; konu ve problemlerin ise yeni mantığın olanakları doğrultusunda temellendirilen *dilin analizine* bırakılmasıdır. Bu yaklaşıma göre dil, özellikle de gündelik dil, yanıtıcı bir yapıya sahiptir.

5 Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*, çev. Atakan Altınörs (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2013), 16.

6 Kadir Çüçen, *Mantık* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2018), 112.

* Çevre resmi olarak varlığını, 1929 yılında yayınlanan *Bilimsel Dünya Anlayışı*, *Viyana Çevresi* adlı bildirdede duyurmuştur. Çevrenin resmi üyeleri olmayan önderleri; Henri Poincare, Gottlob Frege, Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein'dir. Çevre üyeleri ise Ernst Mach, Moritz Schlick, Otto Neurath, Rudolf Carnap, Victor Kraft, Philipp Frank, Hans Hahn, Kurt Gödel, Friedrich Waismann, Willard V. O. Quine, Alfred Tarski, Alfred Ayer ve Carl Hempel'dir. Bkz. Ernst Mach, Moritz Schlick ve Rudolf Carnap, *Viyana Çevresi Program Yazıları*, çev. Hasan Taylan Erkişçak (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019), 15.

Üstelik barındırdığı gramatik, semantik ve sentaktik alt yapısı gereğince, söz gelimi metafizik mevzubahis olduğunda felsefi argümanları farklı yanlışlara sürüklemeye potansiyeline de sahiptir. Bu doğrultuda kaçış, yeni mantığın sembolik kalkülü temelinde kurulacak ve doğru bilginin hesabını güvenilir bir şekilde verebilecek olan dilin kendisinde aranmıştır.

Tüm bunların yanı sıra, anlayış içerisinde metafiziğe karşı olumsuz bir tavrın hâkim olduğu; dolayısıyla geleneksel felsefe problemlerinden ve normlarından uzaklaşma durumunun söz konusu olduğu vurgulanmalıdır. Bu düşünürlerin uzlaşmış olduğu ender hususlardan birisi, yanlış dilsel kullanımlardan kaynaklanan metafiziğe ilişkin problemlerin, yeni mantığın yollarıyla aşılmasıdır. Dolayısıyla dilsel analiz yoluyla felsefeyi mercek altına alan mantıkçı pozitivistler, sahici felsefe problemleri ile metafiziğe ait problemleri birbirinden ayırt edebilecek bir kriterin arayışı bağlamında, “anlam” meselesiyle yüzleşmişlerdir. Bu çerçevede *anlam kriteri*, bilgi değeri taşıyan anlamlı tümceler ile bilgi değeri taşımayan anlamsız, yani metafiziğe ait tümceler arasında çizilebilecek sınırın bir ölçütü haline gelmiştir.

Bu çalışmada yapılmak istenen şey, yeni mantığın dil-dünya örgüsünde çözümlenen “anlam” meselesinin kökenlerini incelemek; dahası bu kökenlerin, mantıkçı pozitivistlere ve “metafiziğin felsefeden elenmesi” anlayışı üzerine olan etkilerini sorgulamaktır. Buna uygun olarak dil-dünya örgüsünde anlamın, yeni mantık aracılığıyla neredeyse ilk çözümleme yolunu sergileyen, mantıkçı pozitivistlerin kurucularından olan Frege ve Russell’in katkılarıyla söze başlanacaktır. Ardından metafiziğin felsefeden elenmesi konusunu, anlamın yeni mantık zeminindeki analizini gözeterek sistemli ve problematik bir şekilde ayrıntılarıyla tartışan Wittgenstein’in (1889-1970) birinci dönem düşünceleri vurgulanacaktır. Onların yaklaşımlarıyla birlikte yön kazanan “metafiziğin felsefeden elenmesi” odağındaki girişimler, mantıkçı pozitivist düşünürlerin çalışmaları ve *anlam kriteri* bağlamında taçlandırılmıştır. Bu çalışma içerisinde kısaca değinilecek olan girişimlerden Carnap (1891-1970), dilin mantıksal sentaksına önem vererek doğrulama ve anlam ilişkisini irdelemiş; Ayer (1910-1989) ise anlam sorununu, *doğrulanabilirlik* (verifiability) temelinde yorumlamıştır. Şu hâlde, yeni mantığın minvalinde işlenen “anlam” meselesinin soruşturulması, mantıkçı pozitivistlerin ve özellikle “metafiziğin felsefeden elenmesi” girişiminin doğru bir şekilde temellendirilmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

1. Yeni Mantıkta Anlamın Çözülmesi

Felsefenin konu ile problemlerini dil açısından çözümleyen ve bunu yaparken de yeni mantığın ayrıcalıklarından yararlanan mantıkçı pozitivist anlayış içerisinde *anlam* konusu artık, geleneksel mantıkta olduğu gibi “kavramlar ve çıkarımlar (yargılar)” odağında değil; “terimler ve önermeler” üzerindedir.⁷ Bu bakış açısı altında ele alınan sorular; “bir terimin veya önermenin anlamından ne anlaşılmalıdır?” ya da “dildeki terimler veya önermelerin anlamlılığı için gerekli ve yeterli olan koşullar, sağın bir biçimde ortaya konulabilir mi?” şeklinde ifade edilebilir.

Bugün, yeni mantığın ve aynı zamanda analitik felsefenin de kurucusu ilan edilen Frege’nin, bu sorulara verilen yanıtlar üzerindeki etkisinin oldukça büyük olduğu belirtilmelidir. Anlam

7 Teo Grünberg, *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 23.

kavramının yeni mantıkta ele alınışına paralel olarak öncelikle o, tümcelerdeki özel adlar ile bildirgesel nitelikteki tümcelerın anlamları üzerine birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre anlam, söz gelimi bir adın (veya özel adın) gönderimde bulunduğu nesnesi ve onu sunuş tarzı ile ilişkilidir: “Bir im, onun anlamı ve onun yönetimi* arasındaki bağlantı o türden bir bağlantıdır ki, imin karşılığında bir anlam, onun karşılığında da belirli bir yönetim vardır; fakat herhangi bir yönetimin (bir nesne) imi bir tane değildir.”⁸ Aslında vurgulanan nokta, bir imin (adın, sözcükler kümesinin) anlamı, yani *sunuş tarzı* (Sinn) ile onun gönderimde bulunduğu nesnesinin, yani *göndergesinin* (Bedeutung) birbirinden ayrı tutulmasıdır. Bu duruma sunulabilecek örneklerden ilki, “sabah yıldızı” ve “akşam yıldızı” gibi farklı anlamlara (sunuş tarzlarına) sahip olan iki betimlemenin de gönderimde bulunduğu nesnesinin, Venüs gezegeni olmasıdır. Öyleyse örnekte görüleceği üzere sözcükler, farklı anlamlara sahip olmalarına rağmen bir ve eş nesneye gönderimde bulunabilirler.

Frege’ye göre bir özel ad, gönderimde bulunduğu nesnesinin yerini almakta; onu belirli bir anlam ile belirtmekte ve göstermektedir.⁹ Buna karşın her bir adın anlamına (Sinn) karşın gönderimin yapılabileceği bir göndergenin (Bedeutung) olması zorunlu değildir. Nitekim kimi sözcüklerin gönderimde bulunabilecekleri nesnelere yoktur, söz gelimi “en büyük doğal sayı” betimlemesi, açıkça göndergesinin olmamasına rağmen anlamsız değildir. Eğer öyle sayıysaydı ne bu betimin gönderime sahip olabileceği nesnesinin olanağı üzerine konuşulabilir; ne de hakkındaki konular anlaşılabilirdi.¹⁰

Bildirgesel nitelikteki herhangi bir tümcenin anlamının analiz edilmesi söz konusu olduğunda ise Frege, böyle bir tümcenin hem anlamı (Sinn) üzerinde durmuş; hem de tümcenin gönderimde bulunduğu nesnesi, yani göndergesi (Bedeutung) hakkında birtakım sonuçlara varmıştır. Ona göre bir tümce, *düşüncenin* dile getirilişidir ve tümcenin anlamı, dile getirilişindeki düşüncede yatmaktadır.¹¹ Bununla birlikte tümcelerın doğruluk değerleri, gönderimde buldukları nesnelere bağlamında sorgulanabilir çünkü böyle bir aşamada yalnızca anlamın tespit edilmesi yeterli olmayacaktır.¹² Frege’nin yaklaşımına göre söz gelimi “Anka kuşu, göğün karanlığında yeniden doğdu” şeklindeki bir tümcenin anlamlı olup olmaması, onun doğruluk değerinin tespit edilmesi hususunda herhangi bir öneme sahip değildir. Buna göre örnekteki ifade anlamlıdır fakat doğruluk değeri adına herhangi bir iddia taşımamaktadır -yani ne doğru ne de yanlıştır-. Nedeni ise “Anka kuşu” teriminin herhangi bir nesneye gönderimde bulunmaması; yani göndergesinin olmamasıdır.

* Bu makalede, “Bedeutung” ve “Sinn” sözcüklerine belirli referanslarda bulunulmaktadır. Bu nedenle, şu ayrımın altını çizmek doğru olacaktır. Çalışma boyunca “Bedeutung” sözcüğü ile ifade edilmek istenen şey -ki alıntıdan anlaşılacağı üzere kimi zaman bu sözcükten “yönetim” olarak da bahsedilmiştir-, bir terimin veya tümcenin gönderimde bulunduğu nesnesi, yani *göndergesidir*. “Sinn” sözcüğü ile belirtilmek istenen şey ise bir terimin veya tümcenin *anlamı*, yani *sunuş tarzıdır*. Buradaki alıntı, metinden doğrudan aktarımı içerdiği için “yönetim” sözcüğü ifade edildiği şekliyle kullanılmıştır.

8 Gottlob Frege, “Anlam ve Yönetim Üzerine,” içinde *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap*, ed. Vehbi Hacıkadıroğlu, çev. H. Şule Elkatip (İstanbul: Panorama Yayınları, 1989), 7.

9 Frege, “Anlam ve Yönetim Üzerine,” 10.

10 Harun Rızatepe, *Anglo-Sakson Felsefede Bilgi Görüşleri* (Ankara: Ebabel Yayıncılık, 2006), 66.

11 Frege, “Anlam ve Yönetim Üzerine,” 10.

12 Frege, “Anlam ve Yönetim Üzerine,” 11.

Dikkat çekilmelidir ki bu durum Frege'nin, gündelik dilin gramer yapısına bağlı olarak tümceleri özne-yüklem temelinde ayrıştıran geleneksel mantığın aksine yargıları, *argüman* (doymuş, tamamlanmış öge) - *fonksiyon* (doymamış, tamamlanmamış öge) formunda çözümlemesiyle yakından ilişkilidir. Böyle bir çözümlemenin sağladığı katkıları o, şu sözlerle dile getirmiştir: "...Bu şekilde, bir ifadenin değişken olduğu düşünüldüğünde, aynı ifade, bağıntıların bütününe tanımlayan ve başkaları tarafından değiştirilebilir olarak görülen imlere ve yine bu bağıntıların içinde olan nesne anlamına gelen, kalıcı bir bileşene dönüşür."¹³ Buna göre, "Sabah yıldızı ile akşam yıldızı birdir" şeklindeki bir tümcenin fonksiyonu, "... ile...birdir" biçiminde, argümanı ise "sabah yıldızı" ve "akşam yıldızı" ifadelerinden oluşmaktadır. Frege açısından bu tümce, "F(a,b)" şeklinde formelleştirilebilir. Sözü'nün kısası, "kavram" ve "yüklem" terimleri için *fonksiyon*; "nesne" için ise fonksiyonun *argümanı* terimi kullanılmış; doğruluk değeri bildirimi de fonksiyonun değişkenine değer verilmesi çerçevesinde yorumlanmıştır.¹⁴

O halde "sabah yıldızı ile akşam yıldızı birdir" tümcesinin anlamlı olup olmaması, fonksiyonun argümanını oluşturan "sabah yıldızı" ve "akşam yıldızı" ifadelerinin gönderimde bulunduğu Venüs gezegeninin bilinmesinden tamamen bağımsızdır. Nitekim tümcenin anlamı (Sinn), doğruluk değeri bildirilmeden de dile getirilebilir. Buna karşın tümcenin gerçek bir bildirgesel niteliğe dönüştürülmesi için gerekli olan doğruluk değeri tespiti, fonksiyonun argümanını oluşturan "sabah yıldızı" ve "akşam yıldızı" sözcüklerinin gönderimde bulunduğu Venüs gezegeninin saptanmasına, yani göndergesine (Bedeutung) bağlıdır. Bu durumda, "Venüs sabah yıldızıdır" [F(a)] ile, "Venüs akşam yıldızıdır" [G(a)] bildireleri, farklı anlamlara (Sinn) sahip olmalarına rağmen eş nesneye (Venüs gezegenine) gönderimde buldukları için aynı doğruluk değerlerine sahiptirler. O halde yargıların formel tahlilini fonksiyon-argüman çözümlemesi üzerinden yapan Frege, bir yandan kavram ile nesne ilişkisini aydınlatmaya çalışmış; bir yandan ise anlam ile gönderge arasındaki ayrıma değinerek doğruluk bildirimini, anlama değil de gönderge ile olan ilgisine atfetmiştir.

Frege'nin tümcelerin doğruluk değerlerinin belirlenmesi ve anlamın dildeki çözümlemesi hakkındaki çalışmaları, başta Russell ve Wittgenstein'ı ve aynı zamanda birçok mantıkçı pozitivist düşünürü yakından etkilemiştir. Onun, bildirgesel tümcelerin doğruluk değerlerinin saptanması için gönderime söz konusu nesnelere tespitinin gerekliliğine işaret etmesi, zaman içerisinde *doğrulanabilirlik* konusu üzerinden *anlamın* çözümlemişine evrilmiş; metafizikçe ait tümce ve içeriklerin felsefeden ayıklanmasına bir gerekçe sağlamıştır.

2. Dil, Dünya ve Mantık Örgüsünde Anlam

Dil ile dünya arasında kurulan köprünün temellerini yeni mantığın olanaklarıyla sağlamlaştırmaya çalışan Russell; matematiği mantığa indirgeme (logicism) çabası altında, Whitehead ile birlikte kaleme aldığı üç ciltlik *Principia Mathematica* (1910, 1912 ve 1913) adlı eserleri eşliğinde yeni mantığa oldukça değerli katkılarda bulunmuştur. Dil ile dünyanın

13 Gottlob Frege, *Kavram Yazısı*, çev. Mustafa Özdemir (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2019), 47.

14 H. Bülent Gözkan, "Frege ve Aritmetiğin Temelleri," içinde *Aritmetiğin Temelleri*, çev. H. Bülent Gözkan (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 22.

yapısı arasında basitçe uygunluk olduğunu düşünen Russell, *Mantıksal Atomculuk* düşüncesi bağlamında mantıksal atomları basitçe *tikeller*, *yüklemler* ve *ilişkiler* olarak ele almış; atomsal önermelerin dil-dışı ifadeleri olarak gördüğü *atomsal olgular* ile *atomsal önermeler* arasında açıkça örtüşme* olduğunu düşünmüştür.¹⁵ Dünyanın anlaşılabilmesi için ona göre bağıntılar ve nitelikleri barındıran olguların göz önüne alınması; ve bunların, “yeni mantığın” dili aracılığıyla analiz edilmesi gerekmektedir.

Russell’a göre *PM*’de (*Principia Mathematica*) yapılmak istenen şey, olguların formel yapısını yalın bir şekilde ortaya koyabilecek kusursuz ve tamamen analitik olan dilin (ideal dilin) araştırılmasıdır.¹⁶ Bu sayede gündelik dilin kullanımı sırasında doğabilecek birçok problem, doğru bir biçimde analiz edilebilecek; tümcelerin sentaktik ve semantik yapıları, sembolik kalkülün kullanımı aracılığıyla uygun bir biçimde araştırılabilecektir. Onun düşüncesine göre *PM*’nin gösterdiği yol ve yeni mantığın kullanımıyla birlikte felsefinin kimi konuları, mantık çerçevesinde ele alınabilir; kimi problemleri de mantık sorunlarına indirgenebilir ve analiz edilebilir. Böyle bir çözümleme ardından ise bu sorunların aslında ya hiç felsefi olmadıkları ya da Russell açısından gerçekten mantıksal oldukları anlaşılabilir.¹⁷

Peki, yeni mantıkta anlamın çözümlenişi üzerinden felsefe sorunlarının, dilsel sorunlar ya da mantıksal sorunlar temelinde anlaşılması noktasında Russell, nasıl bir yol izlemiştir? Hatırlanacağı üzere Frege, anlam (Sinn) ile göndergeyi (Bedeutung) birbirinden ayırmakla, göndergesi olmayan ancak anlamlı olabilen tümceleri kabul etmiş; dolayısıyla da anlamlı olmasına rağmen ne doğru ne de yanlış değerini alabilen tümcelerin kabul edilebileceğini düşünmüştür. Russell’ın yaklaşımına göre ise bir adın anlamını bilmek, açıkça göndergesini; bir tümcenin anlamını bilmek ise bileşenlerinin işaret ettiği göndergeleri bilmek anlamına gelmektedir. Bu da demek oluyor ki o, yalnızca göndergesi olan adlar ve tümcelerin anlamlı olabileceğini vurgulamış ve bu çerçevede, şu üç durumu birbirinden ayırt etmiştir: “...(1) Bir deyim gönderim deyimi olup da şu anda hiçbir şeye gönderim yapmıyor olabilir; *örneğin*, “Fransa’nın şimdiki kralı”. (2) Bir deyim belirli bir nesneye gönderim yapabilir; *örneğin*, “İngiltere’nin şimdiki kralı” belirli bir insana gönderim yapar. (3) Bir deyim belirsizce gönderim yapabilir; *örneğin*, “bir insan” birçok

* Russell’ın yaklaşımı, doğruluğun *uygunluk kuramı* düşüncesi ile yakından ilişkilidir. Buna göre, nedeni duyulur nitelikte olan ve başka hiçbir önerme ile çelişkili olmayan *temel önermelerin* doğruluğu, onların olgularla ilişkisine; diğer bütün önermelerin doğruluğu ise sözdizimsel açıdan bu temel önermelere indirgenebilir olmasına bağlıdır. Yani temel önermelerin, *doğrudan* deneyimle ilişkili olması zorunlu değildir. Onlar, “olgu”lara dairdir. Bu doğrultuda dilin, dil-dışı nesnelere/olgularla olan ilişkisini Russell, söz gelimi “üzerinde yazı yazdığım masa, tahtadan yapılmıştır” örneğindeki “masa” terimi ile bu terimin gönderimde bulunduğu nesneyle arasında bulunan *gösterme* (denoting) ilişkisinde açıklamıştır -ki bu konu, onun betimlemeler teorisiyle yakından ilişkilidir-. Dolayısıyla bir önermenin anlamlı olması için gerekli olan koşul, *doğrulama* (verification) değildir. Russell’a göre *doğrulanabilir* bir önerme, bir deneyimle belli bir tür uygunluğu olmalıdır; *doğru* bir önerme ise olgu ile belirli bir aynı türde uygunluğa sahip olmalıdır. Bkz. Bertrand Russell, “Anlam ve Doğrulanabilirlik,” içinde *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, çev. Ezgi Ovat (Ankara: İtalic Yayınevi, 2013), 343-362.

15 Bertrand Russell, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, çev. Dilek Arlı Çil, Kurtul Gülenç, Önder Ulak ve Cenk Özdağ (İstanbul: Alfa Bilim, 2015), 43.

16 Russell, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, 63-64.

17 Bertrand Russell, *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996), 37.

insana değil, belirsiz bir insana gönderim yapar.”¹⁸ Bu çalışmanın konusu bağlamında Russell’ın, göndergesi olmayan tümcelerin anlamı üzerine olan yaklaşımına, dolayısıyla da birinci duruma göz atmak doğru olacaktır.

Ona göre eğer dildeki adlar ve tümcelerin anlamlı olmalarının koşulu, göndergelerinin bulunması ise “şimdiki Fransa Kralı keldir” gibi gerçekte hiçbir nesneye gönderimde bulunmayan ancak yine de anlamlı olduğu varsayılan önermeler nasıl konumlandırılacaktır? Her anlamlı tümce, Russell’ın yaklaşımı bağlamında doğru veya yanlış değerini almak zorunda; mantık yasaları gereğince ise bir önermenin kendisi ile karşıtı, farklı doğruluk değerlerine sahip olmak durumundadır. Demek ki bu önermenin karşıtı yanlış olduğu zaman, kendisinin doğru olduğu tasdik edilmelidir. Ne var ki bu durumda da Fransa’nın şimdi, kel olmayan bir kralının var olduğunu kabul etmek gerekir. Demek ki Russell açısından problem, tümcelerin hem anlamlı sayılıp hem de sözü geçen bu mantıksal gerekliliğin yerine getirilmesi noktasındadır.

Gönderim Üzerine (On Denoting, 1905) adlı makalesinde Russell, bu zeminde ortaya çıkan problemlere karşı çözüm yolları aramış, ünlü *betimlemeler teorisini* (theory of descriptions) ortaya atmıştır. Bu doğrultuda o, bilgi edinmenin iki yolundan bahsetmiş; *tanıma* ve *betimleme* yoluyla bilgiyi birbirinden ayırt etmiştir. Bu teoriye göre, masanın yanındayken masanın görünüşünü oluşturan duyu-verileri, yani masanın zihinde kalan rengi, şekli veya yapısı ile olan tanışıklık; dolayısıyla da duyu-verilerinin kendisi, *tanıma yoluyla bilgiyi* meydana getirmekte ve tüm bilginin temelini oluşturmaktadır.¹⁹ Bunun yanı sıra, masanın görünüşü her ne kadar tanıma yoluyla öğrenilmiş olsa da “şu ve şu duyu-verilerinin nedeni olan fiziksel bir nesne” olarak masanın varlığının bilinmesi, *betimleme yoluyla bilgiyi* oluşturmaktadır ve açıkça dolaylıdır.²⁰

Burada dikkate değer noktalardan birisi ad ve tümcelerin anlamlarının, göndergelerine bağlı olması; ikincisi ise dış dünyanın nesnelere ancak ve ancak betimlemeler yoluyla bilinebilmesidir. Dolayısıyla da göndergeleri olmayan tümcelerden ancak betimlemeler sayesinde bahsedilebilir.²¹ Söz gelimi herhangi birinin yakın arkadaşı olan Ahmet’in, duyularla doğrudan doğruya algılanan bir kimse olması bakımından *tanışık* olduğu ifade edilebilir. Buna karşın Russell’a göre, hiçbir şekilde görülmemiş ve algılanmamış olan Ahmet’in babası “Behçet” ancak ve ancak betimlemeler yoluyla, yani “Ahmet’in babası” deyimi tekelinde anlaşılabilir. Burada “Behçet” ifadesinin anlamı “Ahmet’in babası” deyimi bağlamında; sözün kısası, nesnesine gönderim deyimini içeren betimlemesi nezdinde bilinebilir.²²

Peki, göndergesi olmayan bir gönderim deyimini olarak “şimdiki Fransa Kralı keldir” örneği nasıl çözümlenmiştir? Bu deyim, önemli bir güçlük taşıdığı aşikardır. Frege’ye göre anlamlı ancak herhangi bir nesneye gönderimde bulunmadığı için ne doğru ne yanlış olabilecek olan bu deyim, Russell’ın çözümlenmesinde anlamlı ancak yanlıştır. Bu konuda o, şu sözleri dile getirmiştir:

18 Bertrand Russell, “Gönderim Üzerine,” içinde *Felsefe Tartışmaları 49. Kitap*, ed. Berna Kılınç ve Nedim Nomer, çev. Alper Yavuz (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014), 55.

19 Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 63.

20 Russell, *Felsefe Sorunları*, 64.

21 Teo Grünberg, *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 45.

22 Grünberg, *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, 45.

'F özelliği olan terim' şeklinde bir önerme deyimimiz var olsun ve buna 'C' diyelim. O zaman 'C'nin $\emptyset$ özelliği vardır'ın anlamı 'Bir ve yalnızca bir terimin F özelliği vardır ve o şeyin $\emptyset$ özelliği bulunur' olur. Buna göre F özelliği hiçbir terime ait değilse ya da birçok terime aitse, 'C'nin $\emptyset$ özelliği vardır'ın $\emptyset$ 'nin bütün değerleri için yanlış olduğu sonucu çıkar.²³

Bu çerçevede önermeleri Russell, "*F, G*'dir" şeklinde ele almaktansa "bir *F* vardır, öyle ki başka hiçbir *F* yoktur ve her *F, G*'dir" şeklinde yorumlamıştır.²⁴ Böylece "öyle bir *x* vardır ki *x* Fransa'nın şimdiki kralı olan bir varlıkla aynıdır ve *x*, keldir" şeklinde yorumlanan "şimdiki Fransa Kralı keldir" deyimini, kellik özelliğinin yüklenebileceği hiçbir *şimdiki Fransa Kralı* olan bir varlık olmadığı için " $\emptyset$ " özelliğini taşımaktadır ve bu nedenle tüm değerlerinde yanlıştır.*

Görülmektedir ki dış dünyanın olgularını ve nesnelere temellendirme girişiminde ortaya çıkan problemleri Russell, *PM*'nin dili ve *betimlemeler teorisi* aracılığıyla aşmaya çalışmıştır. Böylece her türden ontolojik nesneleştirme riski ortadan kaldırılmakla kalmamış, aynı zamanda tümcelere mantıksal gereklilikler çerçevesinde doğruluk değerleri de atfedilebilmiştir.²⁵ Rossi'nin sözlerinden:

Demek ki betimlemeler teorisi, gündelik dildeki ifadelerin, felsefi meselelerin çözüm metodu olarak "yeni mantık"ın dilinde yeni bir formülasyonu talep eder. Bunu yaparken, dilin mantıksal analizine şu ya da bu ölçüde sistematik şekilde müracaat etmeye dayanan yeni bir felsefe yapma tarzı geliştirirken aynı zamanda da bu mantıksal analiz "ilk örneği"ni sunar.²⁶

Dil aracılığıyla dünyayı yeni mantığın penceresinden kurma uğraşı yolunda Frege ve Russell'ın çalışmalarının, bilhassa anlam meselesi bağlamında mantıkçı pozitivist yaklaşımı derinden etkilediği ifade edilebilir. Aynı yoldan yürüyen ve felsefeye adeta yeni bir görev biçen Wittgenstein, dilin sınırları içerisinde anlamlı, boş-anlamlı ve anlamsız tümceleri tespit etmiş; metafiziği felsefe etkinliğinden ayıklama girişimini açık bir şekilde yürütmüştür.

3. Metafiziğin Felsefeden Ayıklanması: Dilin Sınırları İçerisinde Anlam

Dilin sınırları içerisinde, düşüncenin dile getirilişine sınır çizilebileceğini ifade eden Wittgenstein, felsefe sorunlarının da bu sınırın çizilmesi doğrultusunda çözülebileceğini vurgulamıştır.²⁷ Aslında ona göre dilin mantığının; yani dilin yapısının, sınırının ve işlevinin anlaşılması, üzerine konuşulabilecek veya konuşulamayacak olanı belirleyen şeydir. Bu nedenle

23 Russell, "Gönderim Üzerine," 68.

24 Anat Biletzki ve Anat Matar, *Analitik Felsefenin Öyküsü*, çev. Meriç Mete (İstanbul: İdea Yayınevi, 2016), 189.

* "Öyle bir *x* vardır ki *x* Fransa'nın şimdiki kralı olan bir varlıkla aynıdır ve *x*, kel *değildir*" önermesinde *değilleme eklemini*, önermenin başında kullanılır ise hiçbir hataya düşmeden doğru değerini alabilir. Nedeni ise *şimdiki Fransa kralı olan bir varlık* olarak *x*'in kendisinin zaten yadsınmasıdır. Böylelikle sözü geçen mantıksal gereklilik yerine getirilmiş olmaktadır.

25 Rossi, *Analitik Felsefe*, 29.

26 Rossi, *Analitik Felsefe*, 29.

27 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 11.

özellikle çalışmalarının birinci dönemini oluşturan *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921) adlı eserinde o, dilin sınırları içerisinde anlam ölçütünü temele alarak konuşulabilir olan ve konuşulabilir olmayan arasında keskin bir sınır çizmiş; sınırın ötesinin ise basitçe anlamsız olduğuna işaret etmiştir.²⁸ Peki dil ile dünya arasındaki köprüünün yeni mantık temelinde kurulması hususunda Wittgenstein'in yaklaşımı, anlamın yeniden çözümlenmesi sürecini ve mantıkçı pozitivist yaklaşımı ne açıdan etkilemiştir?

Bu hususta *TLP* (*Tractatus Logico-Philosophicus*) çerçevesinde öncelikle vurgulanmalıdır ki gerçeklik olan dünya, Wittgenstein'a göre olguların, var olan olgu bağlamlarının toplamıdır.²⁹ Dil ise tümcelerin tamamıdır ki onlar, düşünceleri dile getirmeye yarayan imlerdir.³⁰ Dilin temel işlevi, dünyayı resmetmektir. *Resim teorisi* (the picture theory) olarak da bilinen bu yaklaşıma göre resim, gerçekliğin bir modelini veya taslağını oluşturmaktadır.³¹ Dil aracılığıyla dünyanın olguları, doğru veya yanlış bir biçimde resmedilmekte; dolayısıyla da toplam gerçeklik olan dünya, dil ile betimlenmektedir. Bu durumda *dünya*, olguların açıklanması; *dil* ise olgu durumlarının resmini veren tümcelerin çözümlenmesi ile anlaşılabilir. Wittgenstein'a göre böyle bir resim işleminin yürütülebilmesi için her bir resim ile gerçeklik arasında bulunması gereken ortak özellik, *mantıksal biçim*; gerçekliğin biçimidir.³² Bu akıl yürütmenin kendisine göre dilin yapısı, mantık sayesinde çözümlenebiliyor ise dünyanın yapısı da bu yol ile açıklanabilir olmalıdır. Bu da dil ile dünyanın, *mantıksal yapı* bakımından birbiriyle örtüştüğü anlamına gelmektedir. Dil, dünyanın olgularını betimlemekte ise o halde dünyanın sınırı dilin sınırıdır ve aynı zamanda bu durum, düşüncenin dile getirilişine de sınır çizildiğini ifade etmektedir.

Anlamın yeni mantık aracılığıyla çözümlenmesi noktasında Wittgenstein'ın resim teorisi, oldukça önemli bir yere sahiptir. Frege ve Russell'in çalışmalarından da anlaşılacağı üzere böyle bir yoldan felsefe sorunlarının aydınlatılması, sadece dildeki terimler ve tümceleri değil; aynı zamanda bunların, dil-dışı nesnelere veya olgularla olan ilişkisini de kapsamaktadır. Anlam konusunun tayin edilmesi sürecinde bu durum, terimler veya tümcelerin gönderimde bulunduğu nesnelere ve olgular arasında bulunan "gösterme (denoting) ilişkisinin", nasıl açıklanması gerektiği konusunu; ya da onların doğrulanabilirlikleri üzerinden anlamın belirlenmesi hususunu odak noktası haline getirmiştir.

Peki Wittgenstein'a göre bu ilişki nasıl açıklanmıştır, yani dil, dünyayı resim yoluyla nasıl temsil etmektedir? Ya da başka bir deyişle resim yoluyla anlamlı olan dil, hangi koşullarda sağlanabilir? Anlamlı olan dilin bir kolunun resim teorisine dayandığı açıktır çünkü ona göre tümceler, gerçekliğin bir resmidir. Bu resim de aslında, bir olgu bağlamının* betimlenmesidir.³³

28 Taylan Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi* (İstanbul: Belge Yayınları, 2016), 87.

29 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 15 (1.1/2.04).

30 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 45 (4/4.001).

31 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 23 (2.11/2.12).

32 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 25 (2.18).

* Bir olgu bağlamı, şey-durumu (state of affairs) veya çekirdek olgu (atomic facts), bir olgunun (fact) daha fazla çözülemeyen en son bileşenidir, bir çekirdek olgudur (atomic fact). Bkz. Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, 91.

33 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 47 (4.01/4.021/4.023).

Dolayısıyla tümceler aracılığıyla resmin konusu olan unsur, olgu bağlamlarının kendisidir. Bu çizgide tümcelerin anlamlarını o, olgu bağlamlarının *var olma* veya *var olmama olanakları* ile *örtüşmesi* ya da *örtüşmemesi* şeklinde açıklamıştır. *Temel tümceler* ise herhangi bir olgu bağlamının var olması durumunu savlayan tümceler olarak tanımlanmıştır.³⁴ Bu durumda doğru olduğu taktirde bir temel tümce, olgu bağlamının var olduğunu; yanlış olduğu taktirde ise var olmadığını öne sürmektedir. Aslında her iki durumda da Wittgenstein'a göre tümcelerin anlamlı olduğu söylenebilir çünkü tümce ile resmi yapılan unsur zaten birdir ve örtüşmektedir. Bu nedenle bir tümcenin anlamı, onun bir şey hakkındaki resmidir ki resmin konusu olan unsur, daha önce de ifade edildiği gibi *olgu bağlamlarının* kendisidir.³⁵ Öyleyse olgu bağlamlarının resmini ifade etmesi, tümcelerin anlamlılığı için yeterli bir ölçüttür fakat onların doğru veya yanlış olma durumlarının belirlenmesi için gerçeklikle karşılaştırılmaları gerekmektedir -ki zaten son tahlilde bu durum Wittgenstein'ı, temel tümcelere götürmüştür-.

Hatırlanacağı üzere Frege'ye göre anlam ile gönderge örtüşmek zorunda değildir; öyle ki göndergesi olmamasına rağmen anlamlı olabilen tümcelere ulaşmak mümkündür. Şimdi benzer bir durumun Wittgenstein için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Söz gelimi, “hava kapalıdır” veya “önümdeki masa tahtadan yapılmıştır” şeklindeki tümcelere bakıldığında onların anlamlı olduğunun anlaşılması için dünyanın olguları ile karşılaştırılmasına gerek duyulmaz çünkü onlar zaten olgu bağlamlarının birer resmidir. Buna karşın hangi doğruluk değerine sahip olduklarının anlaşılması, gönderimde buldukları nesnel/olgular ile ilişkisinde açığa çıkartılabilir. Söylenebilir ki Frege'nin adlar üzerindeki *gönderge* ile *anlam* ayrımını Wittgenstein, tümcelere uygulamıştır.³⁶ Sonuç olarak adların yalnızca göndergeleri olmakla birlikte tümceler hem anlama hem de göndergeye sahiplerdir. Eğer tümceler, olgu bağlamlarının var olmasının veya var olmamasının resmi ise doğru bir tümcede anlam ile gönderge örtüşmekte; yanlış bir tümcede ise örtüşmemektedir. Nihai olarak bir tümcenin anlamı ve göndergesi, *olgu bağlamının* ta kendisidir.³⁷

Dil, dünya örgüsünde Wittgenstein'ın yeni mantığın olanakları doğrultusunda çözümlediği anlam konusunun bir kolunun, resim teorisine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Eksik kalan parçaların ise yaklaşımının bir diğer kolu olan, *doğruluk fonksiyonu* (truth function) düşüncesiyle tamamlandığı ifade edilebilir. Herhangi bir olgu bağlamının var olması veya var olmaması durumunu savlayan *temel tümceler*, onun yaklaşımında büyük bir yere sahiptir. Öyle ki onun sözlerinden: “Bütün doğru temel tümcelerin verilmesi, dünyayı tam olarak betimler. Dünya, bütün temel tümcelerin verilmesi, bir de, bunlardan hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğu verisiyle, tam olarak betimlenir.”³⁸ Burada önemli olan husus, dildeki tümcelerin ilkece temel tümcelere kadar geri götürülebilmesi durumudur. Üstelik bütün tümceler, temel tümcelerin doğruluk işlemlerinin, *doğruluk-fonksiyonlarının* sonuçlarıdır; yani onların doğruluk

34 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 71-73 (4.2/4.21).

35 Ömer N. Soykan, *Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma* (İstanbul: MVT Yayıncılık, 2006), 58.

36 Soykan, *Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, 60.

37 Soykan, *Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, 60.

38 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 75 (4.26).

olanakları, dildeki tümcelerin doğruluk ve yanlışlık koşullarını vermektedir.³⁹ Olgu bağlamlarının resmedilebilmesi için temel önermelerdeki adların düzeni ile olgu bağlamlarındaki nesnelere düzeni arasında örtüşmenin bulunması gerekmektedir. Öyleyse bir tümcenin anlamsızlığı, adların düzenlenme biçimi ile olgu bağlamlarına ait nesnelere düzenlenmesi durumunun olanaksız olması demektir.⁴⁰

Böyle bir temellendirmenin ardından tümcelere ait dizgesel bir sınıflandırmaya varan Wittgenstein, dil ile dünya arasında bulunan mantıksal yapı ortaklığı gereğince olanaklı olguların, dilin resim işlevi ve anlamlı tümceler aracılığıyla betimlenebileceğini düşünmüştür. Basitçe, olgusal nitelikte olan bu tümcelerin doğru veya yanlış olduklarının anlaşılması için olgu bağlamlarına başvurmak gerekmektedir. Aynı zamanda anlama sahip işaretlerden oluşmaları nedeniyle bir yandan da onlar, *mümkün anlamı olan tümcelerdir*.⁴¹ Dahası anlamın dildeki sınırı, olgu bağlamlarının resim yoluyla ifade edilmesine bağlı olduğu için mantık ya da matematiğin önermeleri, *boş-anlamlı/anlam-sızdır*. Bu tür önermelerin doğruluk değerlerinin tespit edilmesi için olgu bağlamlarının sorgulanmasına gerek duyulmaz çünkü içerdikleri mantıksal eklemelerden doğruluk değerlerine ulaşılabilir ve onlar, mantıksal sentaks açıdan a priorilerdir. Wittgenstein'a göre olgusal içerikten yoksun olan böyle bir önerme, dünyadaki olguların mantıksal yapısını göstermekte ancak hiçbir şey söylememektedir: "...Mantığın bütün tümceleri, oysa aynı şeyi söyler. Yani hiçbir şeyi."⁴²

Olanaklı olgu durumlarının hiçbir biçimde resmini içermeyen ve bazen de mantıksal sentaksa aykırı bir biçimde kurulan kimi tümceler vardır ki bunlar, doğrudan *anlamsız/anlamlı-olmayandır*. Bu türe felsefenin, metafiziğin, etiğin ve estetiğin tümcelerini dahil eden Wittgenstein, düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden sorular soruları hiçbir şekilde yanıtlanamayız, ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunluk soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamamıza dayanır. (Bunlar, İyi'nin Güzel'den daha özdeş olup olmadığı türünden sorulardır.) Ve şuna da şaşmamalı ki, en derin sorunlar aslında hiç de sorun değildir.⁴³

O halde başta metafizik olmak üzere kimi felsefi söylemler, olanaklı olgu bağlamlarının mantıksal yapısına sahip olmamakla birlikte, aynı zamanda Wittgenstein'a göre *söylenemez* olana yöneliktir. Olgu bağlamlarının var olması veya var olmaması üzerine olan dilin sınırları, bu girişime izin vermeyecektir. Bu çerçevede felsefeyi, *söylenemeyen/dile getirilemeyen* ancak kendisini *gösteren* şeklinde mistik olanın sorgulanması şeklinde açıklayan Wittgenstein, felsefenin doğru yöntemini şu sözlerle açıklamıştır: "Felsefenin doğru yöntemi şu olurdu: söylenebilecek olandan

39 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 103 (5.3/4.41).

40 Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, 94-95.

41 Pierre Hadot, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, çev. Murat Erşen (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011), 34.

42 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 105 (5.43/6.11).

43 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 47 (4.003).

başka hiçbir şey söylememek, yani doğa bilimlerinin önermelerinden yani felsefeyle hiçbir ilgisi olmayan şeylerden başka bir şey söylememek ve birisi metafizik bir şey söylemek istediği zaman, ona, önermelerinde kullandığı bir takım göstergelere bir anlam vermemiş olduğunu göstermek.”⁴⁴ Gelgelelim ki Wittgenstein’in bu yaklaşımı, felsefe etkinliği içerisinde *anlamsız/boş/saçma* sorular sorma ve yanıt arama odağında değerlendirilmelidir. Buradaki temel eleştiri, kendisini gösteren ancak dile getirilemeyen şeyin, söylenmeye çalışıldığında anlamsız/boş/saçma tümcelere yol açması hususundadır. Öyle ki ona göre bütün felsefe, bir “dil eleştirisidir”; ve etkinlik olarak o, bulanık ya da kaypak olan düşünceleri açık kılmalı, sınırlandırılmalıdır.⁴⁵

Sözün kısası Wittgenstein, karşı olmakla birlikte metafiziğe dünyanın dışında bir yer tanımıştır ve deyim yerindeyse dünyayı, “metafizikten” arındırmak istemiştir.⁴⁶ Böylece temizlenmiş bir dünya, onu yansıtan ideal dil ile mantıksal yapı ortaklığında tam bir uyuşma içerisinde kurulabilecektir. Yalnızca dilin sınırları, dolayısıyla da olgu bağlamlarının resmi içerisinde anlamlı tümceler oluşturulabilir ve sadece anlamlı olan şeyler söylenebilir, dile getirilebilir. Sınırın ötesindeki tümceler ise ne anlamlı ne doğru ne de yanlıştır; onlar *söylenemez, dile getirilemez* ancak *kendini gösteren* olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁷

4. Anlamın Yeniden Analizi Işığında Metafiziğin Elenmesi: Mantıkçı Pozitivizm

20. yüzyılın önemli felsefi yönelimlerinden birisi olan mantıkçı pozitivizm ile birlikte bilgi ve varlık kuramsal araştırmalar farklı bir boyuta taşınmış; özellikle de yeni mantığın sağladığı olanaklarla temellendirilen bu boyut, felsefeye elzem bir perspektif kazandırmıştır. Konu ve problemler artık, dil açısından okunacak, dil açısından çözümlenecektir. Aynı zamanda Viyana Çevresi üyeleri olarak da tanınan mantıkçı pozitivistler -felsefi meselelere başka başka açılardan yaklaşmış olsalar bile-, genel bir çerçeveden şu maddelere dikkat çekmişlerdir; (a) nedensellik ve tümevarım hakkında Humecu görüşü; (b) mantık ve matematik doğrularının totolojik doğası; (c) felsefenin, gündelik dilin açıklığa kavuşturulması; yani *mantıksal analiz* olarak değerlendirilmesi; ve (d) bu türde bir analizin, geleneksel idealizm, realizm, fenomenalizm şeklindeki yaklaşımlar arasındaki anlaşmazlık noktalarını düzgün bir şekilde ve açık bir dille ifade edemeyeceğine dayanarak metafiziğin reddedilmesi.⁴⁸

Mantıkçı pozitivist anlayış içerisinde metafiziğin felsefeden elenmesine; ya da yeni mantığın sağladığı teknik kazanımlar ile felsefi problemlerin aşılmasına yönelik girişimler, daha önce de belirtildiği üzere anlam meselesi çizgisinde ilerlemiştir. Frege, Russell ve Wittgenstein’in etkileri bu noktada, tartışılmaz bir konumdadır; öyle ki onlar, mantıkçı pozitivist düşünürlerin açık bir şekilde hazırlayıcıları ya da gayri resmi önderleri olmuştur. Bu çalışmanın konusu bağlamında ise özellikle son iki maddeyi göz önüne almak, doğru bir başlangıç olacaktır.

44 Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, 109 (6.53/6.522).

45 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 61 (4.112/4.0031).

46 Soykan, *Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, 52.

47 Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 171 (6.522).

48 Gustav Bergmann, *The Metaphysics of Logical Positivism* (New York: Van Rees Press, 1954), 2.

Başta felsefe olmak üzere kimi disiplinlere ait konu ve problemleri çözümlemenin ayrıcalıklı yolu, mantıkçı pozitivistlere göre dildir ve bu yolun bir numaralı metodu artık yeni mantıktır. Gündelik dilde bulunan anlam bulanıklıklarının ya da sentaktik ve semantik açıdan ortaya çıkan sorunların, yeni mantığın sağladığı teknik kazanımlar sayesinde daha sağlıklı bir şekilde çözümlenebileceği düşünülmüştür. Bu koşulda bir dil eleştirisi olarak ortaya çıkan felsefe, dildeki hataları ayıklayacak; bunu da *eksiksiz, formel olarak inşa edilen ve tüm felsefi bulmacaların çözümünde kullanılacak olan ideal dilin* kurgulanması temelinde yapacaktır.⁴⁹ İlk defa *Principia Mathematica* ile sistematik bir şekilde ele alınan bu girişim sonucunda görülmüştür ki geleneksel felsefe söylemlerinin sembolik çözümlemeye uğramış halleri, birtakım dilsel saçmalıkları ya da sözde-problemleri ortaya çıkarmaktadır.

Bu girişim bir yandan dil ile dil-dışı nesnelere arasındaki, yani deneyim alanının tümünü eksiksiz bir biçimde kapsayacak olan dil ile dünya arasındaki köprü, nasıl kurulacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Bu Russell'in kısmen savunduğu ve Wittgenstein'in ise açıkça vurgulamış olduğu tüm "empirik olgu tümcelerinin", yani anlam ölçütünü karşılayan ancak totoloji de olmayan tümceler, ideal dile nasıl çevrileceğinin de sorusudur.⁵⁰ Doğruluk fonksiyonu yorumuyla bu soruya paralel bir yaklaşım sergileyen Wittgenstein, olgu bağlamlarının birer resmi olan temel tümceler, doğruluk fonksiyonları bağlamında, anlamlı tümcelere ulaşılabileceğini düşünmüştür. Demek ki anlamın dildeki sınırlarını yansıtan empirik olgu tümceleri, dil aracılığıyla formel bir biçimde ve eksiksiz olarak kurulabilecektir. İşte bu düşüncenin, mantıkçı pozitivistlere önemli bir dayanak oluşturduğu vurgulanmalıdır. Öyleyse *Bilimsel Dünya Anlayışı. Viyana Çevresi*'nde yer alan şu sözler, felsefeden elenmesi istenen metafizikçinin sözde-felsefe sorunlarına karşı alınan tavrın anlaşılmasına yardımcı olacaktır:

...Birisiz eğer 'tanrının olmadığını', 'dünyanın ilksel nedeninin bilinçsizlik olduğunu' ya da 'her varlıkta temel ilke olarak entelekiyanın bulunduğunu' iddia edecek olursa, ona 'söylediğin şey yanlış' demek yerine, 'bununla ne demek istediğini' sorarız. Böylece iki ifade biçimi arasındaki keskin sınır kendisini göstermiş olur. İlk biçime dahil olan ifadeler, tıpkı empirik bilimlerde olduğu gibi ortaya konulur; ifadenin anlamı, mantıksal çözümleme veya daha tam söyleyecek olursak empirik olarak verilenler üzerine en basit ifadeyle indirgenme yoluyla belirlenebilir. Biraz önce sözü edilen türden diğer ifadeler, eğer metafizikçilerin söylediği şekilde alınırlarsa, tamamen boş ve anlamsız görünürler.⁵¹

Anlama sahip bütün soruların ancak ve ancak bilimsel, dolayısıyla da empirik soruşturma çerçevesinde yürütülebileceği yolundaki bu düşünce, önemli bir teze doğru evrilmiştir ki bu tez, *doğrulama ilkesidir*. Buna göre empirik açıdan anlamlı olmak demek, bir dizi kavram veya sözcüğün deneyim üzerinde sınanabilir bir iddiada bulunması gerek demektir.⁵² Mantıkçı pozitivistlerin minvalinde bu tez, özünde anlamlı olan felsefi tümceleri, anlamsız olan metafizikçinin

49 Bergmann, *The Metaphysics of Logical Positivism*, 8.

50 Bergmann, *The Metaphysics of Logical Positivism*, 10.

51 Mach, Schlick ve Carnap, *Viyana Çevresi Program Yazıları*, 38.

52 Alex Rosenberg, *Bilim Felsefesi Çağdaş Bir Giriş*, çev. İbrahim Yıldız (Ankara: Dipnot, 2020), 34.

tümcelerinden ayıklanması için kullanılmış; dil açısından felsefenin *sabici problemleri* ile *sözde-problemleri* arasına sınır çekilmiştir. Tıpkı Wittgenstein gibi başlangıçta Ernst Mach (1838-1916) ve Moritz Schlick (1882-1936) tümcelerin, duyu verileri ya da dolaysız gözlem verileri hakkındaki önermelere dönüştürülebileceğini düşünmüşlerdir.⁵³ Söz gelimi Schlick'e göre bir tümcenin hangi koşullarda doğru veya yanlış olabileceği, onun ne şekilde doğrulanabilir olduğunun belirtilmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle o, tümcelerin kullanım kuralları ile anlamları arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır.⁵⁴ Bu da demek oluyor ki söz konusu problem artık biçim değiştirmiş, “anamlı yapılar olarak dilsel kuruluşlar, hangi kriterler bağlamında doğru veya yanlış olabilir?” şeklini almıştır. Bir tümcenin bilgi değeri taşıması ile onun anlamlı olması koşulu arasında kurulan bu ilişki, empirik tümcelerin nasıl anlamlı kılınabileceği; başka bir deyişle, doğru ya da yanlış olduklarının nasıl belirlenebileceği sorusunu gündeme getirmiştir.

Bu dönüşümü açık bir şekilde düşüncelerinde taşıyan Ayer, şöyle bir soruyu dile getirmiştir: “Empirik önermelerin doğruluğunu ya da yanlışlığını belirleyen şey nedir?”⁵⁵ Bu çerçevede cevabın doğrulanabilirlik kriteri olduğunu ifade etmiş; tümceleri ise duysal gözlem verileri aracılığıyla doğrulanabiliyor ya da doğrulama olanağına sahipse *anamlı*, doğrulanamıyor ya da doğrulama olanağına sahip değilse *anlamsız* olarak değerlendirmiştir. Örneğin “Mars'ta yaşam mümkündür” şeklindeki bir önerme, şimdiki bilimsel olanaklar gözetildiğinde duysal gözlem verileriyle edimsel (actual) bir yoldan doğrulanamamaktadır. Ne var ki aynı zamanda bu önerme, kuramsal olarak anlaşılabilir çünkü yürütülmekte olan araştırmalar ve gelişen teknoloji, buradaki iddiayı tasdik edebilir; başka bir deyişle, hangi koşullar altında önermenin doğrulanabilir olduğunun bilgisine ulaşılabilir. Tam da buna dayanarak doğrulamada kesinlik şeklindeki bir ölçütün kabul edilmesini Ayer, kanıtlamada aşırılık olarak nitelendirmiştir. Öyle ki “bütün metaller ısıtıldığında genişir” veya “bütün insanlar ölümlüdür” şeklindeki örnekler, doğaları gereği sonlu sayıdaki gözlem verileri ışığında kesin olarak doğrulanamazlar. Bu nedenle onun düşüncesine göre bu tümcelerin ilkede kesin bir şekilde doğrulanamayacağı kabul edilmelidir, aksi taktirde mantıksal açıdan metafiziğin önermeleri gibi genel yasa önermelerini de anlamsız saymak gerekecektir.⁵⁶

Demek ki Ayer'in gözünde önemli olan nokta, önermelerin nasıl doğrulanacağını; belli koşullar altındaki hangi gözlem verilerinin ve duyu deneyinin, tümceleri doğru veya yanlış kılacağını belirlemesidir.⁵⁷ Bu nedenle olgulara veya deneyime herhangi bir gönderimde bulunmayan empirik önermelerin, doğruluğunu belirlemek için bir ölçüt ortaya koyma girişiminin başarılı olmadığı sonucuna varılabilir.⁵⁸ Onun yaklaşımında duyu deneyi ile doğrulanamayan ya da doğrulama olanağı bulunmayan ve aynı zamanda totoloji de olmayan tümceler, tıpkı metafiziğe ait konu ve problemler de olduğu gibi anlamsız kuruluşlar olarak nitelendirilecektir. Bu husustaki bakış açısını Ayer, şu sözlerle ifade etmiştir:

53 Alfred J. Ayer, “Mantıki Pozitivizm ve Kalıtı,” içinde *Yeni Düşün Adamları*, söyleyişi yapan Bryan Maggee, çev. Aytaç Oksal (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 12-13.

54 Sevgi İyi, *Çağımızda Metafizik Sorunu* (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018), 105.

55 Alfred J. Ayer, “Verification and Experience,” içinde *Proceedings of the Aristotelian Society* 37 (1937), 137.

56 Alfred J. Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 1998), 15.

57 Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, 13.

58 Ayer, “Verification and Experience,” 145.

Bizim metafizikçiyi eleştirişimiz, onun, anlığı yararlı biçimde giremeyeceği bir alanda kullanımından değil, kullandığı tümceler (sentences), gerçekten anlamlı olmak için bir tümcenin uymak zorunda bulunduğu koşullara uygun olmayışındandır... Yapmamız gereken şey, yalnızca, bir tümcenin bir olgusal durum üzerine gerçek bir önerme anlatıp anlatmadığını sınımamıza olanak verecek ölçütü düzenlemek ve ele aldığımız tümceler bu ölçütü karşılayamadığını göstermektir.⁵⁹

Benzer bir uğraş doğrultusunda Carnap, bir yandan doğrulama ilkesine önem vermiş; bir yandan ise dili *mantıksal sentaks* açıdan temellendirerek metafiziği, felsefeden eleme girişiminde bulunmuştur. Bunu yaparken Wittgenstein'a çok şey borçlu olduğunu vurgulayan Carnap'a göre, bilim mantığı (yani felsefe) ile mantıksal sentaks arasındaki yakın bağı karakterize eden ilk kişi, Wittgenstein'dır. Şüphesiz ki fikirleri mantıksal olarak açıklığa kavuşturma işi, bilim mantığına aittir.⁶⁰ Bu çaba altında tümceleri Carnap, sentaktik kurallar ile sembollerin anlam ve göndermelerine hiçbir şekilde gönderimde bulunmadan, sadece *dilin sentaktik yapısı* bağlamında ele almıştır. Bununla birlikte tümceler doğrulanması, dilin sentaktik yapısı ve mantığın çıkarım kurallarına bağlı bir şekilde; deyim yerindeyse önermeler arası tutarlılık ilişkisi ekseninde değerlendirilmiştir.

Carnap'ın, dilin mantık temelinde ve sentaktik bir dizgede kurgulanabilmesi için "kurma ve dönüştürme kuralları" olarak adlandırdığı ilkeler, oldukça önemli bir yere sahiptir. Mantıksal sentaksı asıl anlamda içeren dönüştürme kuralları; *mantık kuralları/L-kuralları* (logical rules) ve *fizik kuralları/P-kurallarından* (physical rules) oluşmaktadır.⁶¹ Bu kurallar çerçevesinde önermeleri geçerli/geçersiz, belirli/belirsiz veya analitik/sentetik olarak sınıflayan Carnap, sentaktik dizgesi bu kurallar aracılığı ile oluşturulan biçimsel dili, felsefi problemlerin çözümünde bir yol olarak kullanmıştır.

Vurgulandığı üzere Carnap'ta tümceler doğrulanması, dilin sentaktik yapısı bağlamındadır. "Şu anda önümdeki yazıyı okuyorum" şeklindeki anlık algı birimleri, *doğrudan doğrulanabilir*; ancak başka bir türde olan *dolaylı doğrulama*, dönüştürme kuralları aracılığıyla önceden ulaşılan birtakım önermeler (söz gelimi protokol/gözlem önermeleri) arasında bulunan mantıksal çıkarım ilişkilerine dayanarak ortaya konulabilir. Başka bir deyişle:

...Doğrulama, bir önermeyle diğer önerme veya önermeler arasında formel nitelikte işlemler yapmak; yani formel kurallara uyarak bir önermeden diğer önerme veya önermelere geçmektir...Carnap'ın verdiği örnekle, "Her şeyin ilkesi sudur." gibi metafizik karakterde bir ifade ne doğrudan (yani gözlem yaparak) ne de dolaylı olarak (yani bu ifadeyi M-Kuralları ve F-Kuralları yardımıyla doğrulanabilecek başka ifadelere ulaşmak suretiyle) doğrulanabilir.⁶²

59 Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, 13.

60 Rudolf Carnap, *Logical Syntax of Language* (England: Routledge, 2000), 282.

61 Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, 141.

62 Şafak Ural, *Pozitivist Felsefe* (İstanbul: Alfa Basım, 2012), 104.

Buna istinaden *sentaktik-önergeler* (syntactical-sentences), mantık ve matematiğin totolojik nitelikte olan önergelerini; *nesne-önergeleri* (object-sentences), doğruluk ve yanlışlıkları, önceden temellendirilmiş önergeler aracılığı ile bilinebilen önergeleri; *sözde-nesne-önergeleri* (pseudo-object-sentences) ise sanki nesnelere atıfta bulunan ancak çözümleme sonucunda öyle olmadığı, yani gerçekte sentaktik biçimlere sahip olduğu anlaşılan önergeleri oluşturmaktadır.⁶³ Carnap'ın şu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, gerçek yapıları ancak ve ancak dilin mantıksal sentaksına dayanarak açığa kavuşturulabilir olan metafiziğin tümce ve problemleri, bu son sınıfa dahil edilmiştir:

Metafizik ne analitik cümleler kullandığı ne de ampirik bilimler alanında hareket etmediği için, ya hiçbir ölçüte uymayan sözcükler kullanmaya ve böylece boş önergeler ortaya atmaya ya da anlamlı sözcükleri ne analitik (daha doğrusu çelişik) ne de ampirik önergeler olmayacak şekilde bir araya getirmeye mecburdur. Her iki durumda da kaçınılmaz olarak sözde-önergeler ortaya konulmaktadır. Mantıksal çözümleme, deneyimin üstünde ya da ötesinde kalan her sözde bilginin anlamsız olduğunu söylemektedir.⁶⁴

Sonuç

Dil aracılığıyla dünyayı anlamlandırma yolunda, güvenilir bilgi basamaklarını araştıran mantıkçı pozitivist düşünürlerin uzlaşmış olduğu meselelerden belki de en önemlisi, *dilsel çözümleme* ile tümcelerin ayrıştırılması ve bilginin hesabını verebilecek bir dilin hedeflenmesidir. Ekolün adından da anlaşılacağı üzere dil-dünya ilişkisi söz konusu olduğunda, pozitivist ve empirist geleneğin alışkanlıklarını yeni mantığın teknik ve yöntemleriyle harmanlayan bu düşünürler, bambaşka bir felsefe anlayışına olanak tanımışlardır. Özellikle şu sorular, mantıkçı pozitivist düşünürlerin uğraşmış olduğu önemli noktalara işaret etmektedir; yeni mantığın olanakları çerçevesinde, dildeki terim ve tümceleri çözümlemenin yolları nelerdir? Buna eş bir şekilde onların, dil-dışı nesnelere ve olgular ile olan ilişkisi nasıl temellendirilebilir?

Çalışma boyunca vurgulandığı üzere, en eski felsefe problemlerinden biri olan terimler ile tümcelerin, dil-dışı nesnelere ve olgularla olan ilişkisinin açığa çıkarılması girişiminde yeni mantık, 20. yüzyılda oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Nedeni ise formel bir çatı altında ve sembolik bir kalkül çerçevesinde kurulan yeni mantığın, kuramları çeşitli şekillerde sorgulamanın farklı yollarını sunmasıdır. Yeni mantığın teknik ve yöntemlerini kullanan mantıkçı pozitivist düşünürler için terimler ve tümcelerin anlamlarını aydınlatmak, elzem bir mesele haline almıştır çünkü bilgi değeri açısından önem taşıyan tümcelere, doğal olarak anlam atfedilmiştir. Aslında *PM*'de vurgulandığı üzere bu iddianın kökeni, sembolik kalküle dayalı bir şekilde düşüncenin hesabını verebilecek bir dil dizgesi altında, dünyanın açıklanabileceği kanaatinde yatmaktadır.

Kaçınılmaz bir şekilde bu durum adların, nesnelere; tümcelerin ise olgularla bağının, yani *dil açısından anlamın aydınlatılmasını* gerektirmiştir. Dolayısıyla anlamlı tümceleri, anlamlı olmayan

63 Carnap, *Logical Syntax of Language*, 284-285.

64 Rudolf Carnap, "Mantıksal Dil Çözümlemesi Karşısında Metafiziğin Yenilgisi," içinde *Viyana Çevresi Program Yazıları*, çev. Hasan Taylan Erkipçak (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019), 88.

tümcelerden ayırt edebilecek bir kriterin bulunması, bilgi değeri açısından önem arz eden tümcelerin tanzim edilmesine yol açmıştır. Öyle ki, bu yaklaşımın hemen hemen ilk kırıntılarına Frege’de rastlamak mümkündür. Ona göre bir tümcenin bilgi değerine sahip olması için gereken esas unsur göndergesi olmasına karşın, anlamlı olmasının koşulu göndergesi değildir. Demek ki, bilgi değeri açısından önem taşıyan her türden tümcenin doğru veya yanlış olduğunun anlaşılması için dünyaya bakılması; yani gönderimde buldukları nesnelere saptanması gerekmektedir. Gelgelelim ki bu durumda, anlamlı olduğu halde ne doğru ne de yanlış değerine sahip olan tümcelere varılabilir.

Russell’a göre ise Frege’nin vardığı bu sonuç, önemli bir problemi barındırmaktadır. Onun düşüncesinde bir tümcenin anlamlı olması demek, bilgi değeri taşıması; yani doğru veya yanlış değerlerinden birisini alması demektir. Yalnızca göndergeye sahip olan tümcelerin, doğru veya yanlış olduklarının saptanabileceği düşünülür ise açıkça Russell, anlamın gönderge ile temellendirilebileceğini belirtmiştir. Bu da demek oluyor ki her anlamlı tümce, mantıksal olarak herhangi bir çelişkiye düşülmeksizin zorunlu olarak doğruluk değerlerinden birini almak durumundadır. Üstelik bu tutumun, dilin mantıksal sentaksı bağlamında daha da sistemleştirilmiş haline Wittgenstein’in birinci döneminde rastlamak mümkündür. Burada anlamlı tümceler, dünyanın olgularını resmetmekte; doğru bir tümcede ise anlam ile gönderge örtüşmektedir. Dolayısıyla doğru veya yanlış oldukları tayin edilemeyen *metafiziğin tümceleri*; anlam ile göndergenin hiçbir şekilde örtüşmemesi ve haliyle anlamın atfedilememesi sebebiyle, anlamsız kabul edilmiştir.

Yeni mantığın yollarında anlamın analiz edilmesine yönelik atılan bu adımların, mantıkçı pozitivist düşünürlere bir dayanak, köken veya bir temel sağladığı ifade edilmelidir. Dil, dünya ile düşünce üçgenini, dili esasa alarak ve yeni mantığın olanaklarını kullanarak temellendiren mantıkçı pozitivistler, felsefe problemlerine farklı bir perspektiften bakış sağlamışlardır. Bu yolda ilkin, yeni mantığın sembolik analizi ışığında mercek altına alınan felsefenin kimi konu ve problemlerinin birtakım dilsel saçmalıkları, sentaktik veya semantik hataları ortaya çıkardığı saptanmıştır. İkincil olarak ise terimler veya tümcelerin göndergeleri bağlamında “anlam meselesi”, felsefenin sahici konu ve problemleri ile metafiziğe ait konu ve problemler gibi, sözde olduğu kabul edilen dilsel kuruluşların ayırt edilmesi noktasında önem kazanmıştır. Görülmüştür ki “tümcelerin bilgi değeri açısından önem arz etmeleri için anlamlı olmaları, haliyle de göndergelerinin göz önüne alınması ve dünyaya bakılması gerektiği” şeklindeki bu adım, mantıkçı pozitivist anlayışta git gide “anlam ile doğrulama ilkesi” arasında kurulan bir ilişkiye dönüştürülmüştür.

Dahası bu ilişkiye, şu açıdan da bakılabilir. Anlaşılmaktadır ki terimler ve tümcelerin dil dışı nesne ve olgularla olan ilişkisinin aydınlatılması, belirli epistemik gereklilikler altında anlam meselesini gündeme getirmiştir. Yeni mantığın olanakları aracılığıyla, dilsel kuruluşlar ile dış dünyanın nesne ve olguları arasındaki köprü, terimler ve tümcelerin göndergelerinin saptanması zemininde kurulmuş; nesne ve olgulara hiçbir şekilde gönderim içermeyen dilsel kuruluşlar doğrudan *anlamsız* sayılmış, geriye kalan empirik -yani bilimsel denilebilecek- dilsel kuruluşlar ise *anlamlı* kabul edilmiştir. İşte bu aşamadan sonra meselenin kilit sözcüğü haline gelen “anlam

kriteri”, duyu ve deneyimin verileri ışığında sınanabilir olan dilsel kuruluşların, hangi ilkeler bağlamında sınanabilir olduğu sorusunu gün yüzüne çıkarmıştır. Bu sebeple mantıkçı pozitivist düşünürler için “doğrulama ilkesi”nin, ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu ifade edilmelidir; her ne kadar anlam meselesinin aydınlatılması hususunda elzem bir konu olsa da ilke, bu dilsel kuruluşların ne şekilde doğrulanabileceği -ya da sınanabileceği- problemini barındırması noktasında önem arz etmektedir.

Söz gelimi, mümkün veya edimsel bir olgu aracılığıyla doğrulama olanağına sahip olmayan tümceler anlamsız kabul eden Ayer, bu ilkede ılımlı bir yol izlemiştir. Buna dayanarak metafiziğin konu ve problemlerini içeren tümceler, bu koşulları karşılamaması gerekçesiyle anlamsızlığını ilan etmiş ve felsefeden dışlamıştır. Carnap ise dilin mantıksal sentaksı temelinde kurguladığı doğrulama ilkesi bağlamında, anlamsız tümceler ayıklama girişiminde bulunmuştur. Benzer bir yaklaşımı kısmen de olsa düşüncesinde taşıyan Wittgenstein tümceler, temel tümceler vasıtasıyla olanaklı olgu durumlarına (doğruluk fonksiyonlarına) indirgenebilmeleri bağlamında, anlamlı bir dilin sınırlarının çekilebileceğini vurgulamıştır. Aynı şekilde Carnap, dilin mantıksal sentaksı temelinde dayanan kurallar ve önceden ulaşılmış birtakım önermeler arasında bulunan mantıksal ilişki dolayısıyla tümceler doğrulanabileceğini belirtmiştir. Öyle ki dilin mantıksal sentaksı ona göre, tümceler gerçek yapısını ortaya çıkarma konusunda önemli bir yoldur. Bu sayede nesne veya olgularla ilişkili olduğu varsayılan sözde-nesne-önermelerinin gerçek yapısı anlaşılabilir; yani metafiziğin sözde-problemleri tespit edilebilir ve felsefeden elenebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

- Ayer, Alfred J.. “Verification and Experience.” İçinde *Proceedings of the Aristotelian Society* 37 (1937): 137-156.
- Ayer, Alfred J.. *Dil, Doğruluk ve Mantık*. Çeviren Vehbi Hacıcadıroğlu. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Ayer, Alfred J.. “Mantıkçı Pozitivizm ve Kalıtı.” İçinde *Yeni Düşün Adamları*, söyleşiyi yapan Bryan Maggee, çev. Aytaç Oksal, 169-193. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Rosenberg, Alex. *Bilim Felsefesi Çağdaş Bir Giriş*. Çeviren İbrahim Yıldız. Ankara: DİPnot, 2020.
- Altuğ, Taylan. *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*. İstanbul: Belge Yayınları, 2016.
- Bergmann, Gustav. *The Metaphysics of Logical Positivism*. New York: Van Rees Press, 1954.
- Biletzki, Anat ve Anat Matar. *Analitik Felsefenin Öyküsü*. Çeviren Meriç Mete. İstanbul: İdea Yayınevi, 2016.
- Carnap, Rudolf. *Logical Syntax of Language*. England: Routledge, 2000.
- Carnap, Rudolf. “Mantıksal Dil Çözümlemesi Karşısında Metafiziğin Yenilgisi.” İçinde *Viyana Çevresi Program Yazıları*, çev. Hasan Taylan Erkipçak, 67-107. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.

- Çüçen, Kadir. *Mantık*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2018.
- Frege, Gottlob. "Anlam ve Yönetim Üzerine." İçinde *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap*, editör Vehbi Hacıcadıroğlu, çev. H. Şule Elkatip, 7-23. İstanbul: Panorama Yayınları, 1989.
- Frege, Gottlob. *Kavram Yazısı*. Çeviren Mustafa Özdemir. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2019.
- Gözkan, H. Bülent. "Frege ve Aritmetiğin Temelleri." İçinde *Aritmetiğin Temelleri*, çev. H. Bülent Gözkan, 13-71. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Grünberg, Teo. *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Grünberg, Teo. *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Hadot, Pierre. *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*. Çeviren Murat Erşen. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- İyi, Sevgi. *Çağımızda Metafizik Sorunu*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2018.
- Mach, Ernst, Schlick, Moritz ve Carnap, Rudolf. *Viyana Çevresi Program Yazıları*. Çeviren Hasan Taylan Erkipçak. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Rızatepe, Harun. *Anglo-Sakson Felsefede Bilgi Görüşleri*. Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2006.
- Rossi, Gerard. *Analitik Felsefe*. Çeviren Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2013.
- Russell, Bertrand. *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*. Çeviren Vehbi Hacıcadıroğlu. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1996.
- Russell, Bertrand. "Anlam ve Doğrulanabilirlik." İçinde *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, çev. Ezgi Ovat, 343-362. Ankara: İtalik Yayınevi, 2013.
- Russell, Bertrand. "Gönderim Üzerine." İçinde *Felsefe Tartışmaları 49. Kitap*, editörler Berna Kılınc ve Nedim Nomer, çev. Alper Yavuz, 55-71. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014.
- Russell, Bertrand. *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*. Çeviren Dilek Arlı Çil, Kurtul Gülenç, Önder Ulak ve Cenk Özdağ. İstanbul: Alfa Bilim, 2015.
- Russell, Bertrand. *Felsefe Sorunları*. Çeviren Vehbi Hacıcadıroğlu. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Soykan, Ömer N.. *Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*. İstanbul: MVT Yayıncılık, 2006.
- Ural, Şafak. *Pozitivist Felsefe*. İstanbul: Alfa Basım, 2012.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çeviren Oruç Aruoba. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.